

ARVOSTELUT

Soturikansasta rauhanrakentajaksi: suomalaisuuden myyttien historia

Eemeli Hakoköngäs

Arvosteltu teos: Ahonen, Sirkka 2017. Suomalaisuuden monet myytit. Kansallinen katse historian kirjoissa. Helsinki: Gaudeamus. 247 s.

Suomen itsenäisyyden juhluvuonna kansallinen menneisyys oli itsestään selvä keskustelunaihe. Juhlavuoden teema ”Yhdessä” ei rohkaissut kovin kriittisiin kannanottoihin ja suurin debatti liittyi sisällissotaan kuvaavan juhlarahan suunnitelmaan. Harvoissa puheenvuoroissa kysyttiin, miten käsityksemme suomalaisuudesta on rakentunut ja millaisia vaiheita tuohon rakentumiseen on liittynyt. *Suomalaisuuden monet myytit* (Gaudeamus, 2017) tarjoaa tiiviissä muodossa vastauksen näihin kysymyksiin.

Professori emerita Sirkka Ahonen on historiallis-yhteiskuntatiedollisen kasvatuksen asiantuntija, joka onnistuu selväsanaisesti kuvaamaan historian tutkimuksen, yhteisön muistin ja historianopetuksen monimutkaista lomittumista historiallisen tiedon muodostumisessa. Tässä prosessissa koululaitos on edelleen historiallisen identiteetin rakentamisen keskeinen väline. Oppikirjojen edellytetään vastaavan siihen, mitä on olla suomalainen.

Suomalaisuuden monet myytit on tutkimus ja tietokirja. Tutkimuksellisessa alkuosassa kirjoittaja tarkastelee myyttien kehittymistä eri vuosikymmeninä akateemisen tutkimuksen ja oppikirjojen näkökulmasta. Loppuluvuissa pohditaan myyttien luonnetta sosiaalisena tietona, historianopetuksen politiikkaa sekä sitä, millaiseen tulevaisuuteen historian opetuksen tulisi uusia sukupolvia valmentaa.

Ahonen vertaa eri vuosikymmenten historian käsikirjoja, siis akateemiseen tutkimukseen perustuvia tiivistyksiä Suomen historiasta, ja käsikirjoihin pohjautuvia oppikirjoja. Muutokset akateemisessa tutkimuksessa ovat välittyneet myös oppikirjoihin, joskin viiveellä. Kirjoittajan mukaan 2000-luvulla vastaavaa yhteyttä on enää vaikea osoittaa tietolähteitten moninaistuttua. Tähän voisi lisätä myös digitalisoitumisen tuoman oppimateriaalien moninaistumisen. Tulevaisuus näyttää millainen kokonaisuus erilaisista aineksista muodostuu ja miten se vaikuttaa historian opetukseen.

Ahonen aloittaa tarkastelun Yrjö Koskisen *Suomen kansan historiasta* (1881), jossa rakennetusta kaanonista tuli suomalaisen historiallisen identiteetin perusta. Suomen historian ensimmäisessä oppikirjassa muotoillut esitystavat osoittautuvat hämmästyttävän pitkäikäisiksi; Koskisen muotoilemat ajatukset, suomalaisten historiallisesta toimijuudesta ja tietoisesta kansallisesta pyrkimyksestä säilyvät oppikirjoissa yli sotien aina jälleensuonkaudelle asti. Ajatuksesta kansallisvaltiosta kansakunnan kohtalona luovutaan vähitellen hyvinvointivaltion rakentamisen kaudella, mutta kritiikkiä kansallisvaltio-ajatus saa vasta Euroopan yhdentymisen myötä.

Kirja osoittaa selviytyjäkansan myytin kestävimmäksi. Myytit sisältävät moraalisia merkityksiä ja samaistumista: sitkeä selviytyjäkansaa edustaa moraalista juonta, joka nostaa

suomalaiset toisten kansojen yläpuolelle. Suomalaiset ovat nälän, miehityksen ja sodan uhreja, jotka herättävät myötätuntoa, mutta myös ihailua. Myytin avulla uhreista tulee sankareita.

Myytit vastaavat ryhmän tarpeisiin tietyllä ajanhetkellä. Vahvojakin myyttejä on siksi jouduttu tarkistamaan ja mukauttamaan ajan vaatimusten mukaan. Kiinnostava on seurata oppikirjojen tasapainoilua Suomen eurooppalaisuuden ja toisaalta kansallisen ainutlaatuisuuden välillä. Myyttejä on myös rakennettu myöhemmin aikoina. Koskisen asettama soturikansamyytti alkoi toisen maailmansodan jälkeen korvautua käsityksellä suomalaisista rauhanrakentajina. Historiatietoisuutta koskevat tutkimukset osoittavat, että suomalaiset ovat omaksuneet tämän kertomuksen osaksi kansallista minäkuvaansa. 2000-luvulla vallitsevat myytit ovat yhtenäisyys, oma kansallisvaltio, selviytyjäkansa, tasa-arvo, rauhanvartija ja eurooppalaisuus.

Soturikansan muuttaminen rauhanrakentajiksi palveli toisen maailmansodan jälkeisiä poliittisia tavoitteita. Vuoden 1945 oppikirjauudistuksessa pyrittiin laajempaankin historiallisen identiteetin ”tarkistamiseen”. Ahonen päätyy kuitenkin siihen suomalaisten kannalta armolliseen lopputulokseen, ettei perusteltavissa olleita historiallisia faktoja, kuten Neuvostoliiton ja Saksan vuoden 1939 etupiirisopimusta, suostuttu häivyttämään naapurivallan miellyttämiseksi. Toisaalta sodan jälkeiset muutokset eivät olleet vain historiapolitiikkaa vaan myös historian teorian ja työmenetelmien muuttumisen seurausta. Tutkimuksen metodinen objektivismi sisälsi kansallismielisestä tulkinnasta luopumisen, mikäli se ei ollut dokumentein todisteltavissa. 1980-luvulla konstruktivistinen tietokäsitys toi historian tarkasteluun uudenlaisen tulkinnallisuuden.

Myytit muodostavat historiallisen identiteetin ytimen. Keskittymällä vain tiettyihin teemoihin ne sulkevat osan menneisyyden toimijoista ja tapahtumista ulkopuolelleen. Vaikka vahva tasa-arvoinen nainen on yksi kansallisten myyttien teema, jäävät naiset edelleen lähinnä ”kansatieteellisesti kiinnostavaksi väestöosaksi”. Myös osa vaikeista tapahtumista, esimerkiksi neuvostopartisaanien siviileihin kohdistuva terrori, jää oppikirjoissa ilman mainintoja. Myös Suomen etnisten- ja kielivähemmistöjen osallisuus kansallisista myyteistä jää avoimeksi. Kirjoittaja toteaa, että esimerkiksi ruotsinkielisissä oppikirjoissa kertomukset väestön alkuhistoriasta olivat erilaisia kuin suomenkielisissä kirjoissa.

Kirjoittajan havainnot osoittavat, että akateemisen historiankirjoituksen ja oppikirjojen on vaikea luopua kansallisesta näkökulmasta; vaikka taloushistoriassa menneisyys voidaan esittää eri alueiden välisenä vuorovaikutuksena ja kaupankäyntinä, poliittisen historian näkökulma rajautuu helposti Suomen sisäpolitiikkaan. Ahonen tulkitsee tämän 2000-luvullakin näkyvän piirteen johtuvan edelleen vaikuttavasta tarpeesta painottaa kansallista menestystarinaa. Kansallisvaltio-myytti elää ja kansakunta nähdään historian toimijana. Kansallinen näkökulma voi häivyttää menneisyyden kansainvälisyyden, mutta mikä vielä ongelmallisempaa, myös tulevaisuuden globaalit haasteet.

Ahosen painavin teesi on, että historian tulisi – paremmin kuin nyt – tarjota rakentavia välineitä yhteisen kehityksen suunnan pohtimiselle. Miltä historia näyttäisi ilman kansakunnan kehystä? Kirjoittaja ehdottaa ratkaisuksi verkottuneen historian näkökulmaa: kansalaisten kansakunta ei sulkisi yhteisön ulkopuolelle ketään, vaan tunnustaisi ”kansakuntien” värikkyyden. Vaikka verkottunut historia ei ole käsitteenä uusi, on sen käytännön toteuttaminen tutkijoille ja opettajille haaste.

VTT Eemeli Hakoköngäs työskentelee tutkijatohtorina Helsingin yliopiston sosiaalipsykologian tieteenalalla.